

המשחטות

המשחטות המומחים, ולאחר דיונים עמנו אושרו הנהלים.

להלן כדוגמא החומרות שיש להחמיר בעופות מהדרין, שיש בהם חשש איסור כפי שהגדרנו, ולא רק פרישות של משנת חסידים.

המקור

1. בקבלת עופות "מהדרין" צריך להיות פיקוח יתר שהעופות לא הוזקו בקטנותם בדרך שיכול להביא לחשש טריפה.

2. בשחיטת עופות מהדרין יש להקפיד על בדיקת סכינים תדירה יותר.

המקור

3. בדיקת חשש טריפות בריאות בעופות מהדרין, יש לבדוק היטב את כל הריאות ולא להסתפק בבדיקה מידגמית.

4. בחשש טריפות בצומת הגידין יש לבדוק לפחות בדיקה מידגמית של כל משלוח מכל משק, ורצוי לבדוק כל העופות.

5. לפני המליחה יש לחתוך מקום השחיטה בצוואר ואת קצות הכנפים.

6. בעופות מהדרין יש לפתוח העוף מגבו בכדי למלוח היטב העוף מכל הצדדים.

כל חומרות אלו נובעות מחשש איסור אף שבלעדיהם העוף כשר, מלבד זאת יש גם להדר באישיותו של השוחט שיהא ירא שמים מרבים, שהרי הרגש בדיקת הסכינים תלויים בלבו ויראתו של השוחט, וכן זהירותו בחשש שהיה דריסה וכדומה, וכן תנאי העבודה וההספק יש להם השלכות רבות לחשש טריפות ונקבעו נהלים מהי שחיטת מהדרין גם בנושאים אלה.

מצורף בזה הנהלים למשחטות שאושרו על ידינו כאלול תשנ"ט ופורסמו בקובץ נוהלי הכשרות, והנני לברכו שחפץ ה' בידו יצלח להחדיר את תודעת הכשרות לציבור הרחב ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא.

בברכה,

אליהו בקשי דורון

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

החתימה

סימן מג

שאלות כשרות בפיתוח מזון בהנדסה גנטית

למעשה, ועדים אנו לייצור מזון ובעלי חיים בהנדסה גנטית, המשנה את צורת הגידולים, טעמים, אורך חייהם וטיבם. בהנדסה הגנטית משפיעים על יצירת בעלי החיים, בגודל רצוי, בצורה שונה, בצבע ובטעם, והשאלות ההלכתיות בנושאים אלה רבות ומגוונות.

כדוגמא, סימני הכשרות להבדיל בין הטמא והטהור בבעלי חיים, בדגים ובעופות מוכרים לנו מהתורה וע"פ הוראות חז"ל, הסימן הקובע אם הדג טהור או טמא, הוא הסנפיר והקשקשת, כיום אפשר לייצר בהנדסה גנטית דג שלאבותיו לא היו קשקשים.

אחד מהשגי המדע החשובים בדורנו הוא הידע הרב במרכיבים התורשתיים ובשליטה על הגנים המרכיבים את החומרים ופעולותיהם, ההנדסה הגנטית מתפתחת, וחדשים לבקרים שומעים על חידושים שלא שערור אבותינו. העולם כולו נפעם, מודאג ועוסק בחידושי ההנדסה הגנטית בתחום הרפואי, בעיקר בסוגית שיכפול ושיבוט בעלי חיים ובני אדם, מאז נתפרסמה הכבשה "דולי" דנים בנושא מבחינה הלכתית, מדעית ומוסרית, אע"פ שהדיונים הם לפי שעה להלכה ולא למעשה, בחקלאות, ההנדסה הגנטית אינה רק מבחינת תאורתית, המדע בנושאים אלה מיושם הלכה

ולגדל עליו קשקשים ע"י השתלת גן המגדל קשקשת, כמו כן אפשר בהנדסה גנטית להסיר מדג טהור את הקשקשים, לאחר כמה דורות של השתלות גנים המעכבים את גידול הקשקשת, והשאלה היא מה דין הדגים החדשים, אם צורתם הנוכחית תקבע אם טמאים הם או טהורים, או שהשינוי הגנטי אינו יכול לשנות את מקורם כדגים טהורים.

הכלל בכשרות העופות הטהורים שעוף נאכל במסורת, ועופות כשרים הם רק עופות שיש מסורת על כשרותם, והמסורת נקבעת על פי צורת העוף ותכונותיו, כיום הידע הגנטי בגידול עופות גדול, יש כמעט שליטה מלאה על גידול העופות, מגדלים ע"פ הנדסה גנטית עוף בגודל רצוי, בצבע רצוי, ובאורך חיים הרצוי למגדלים, מגדלים עופות גמדיים, ועופות גדולים מהרגילים, כמו כן משנים בהנדסה גנטית את צורת העוף, נוצותיו וכדו', ואפשר לגדל מעוף טהור צורת עוף שאינה נאכלת במסורת, כגון עופות עם נוצות עומדות וצואר ערום שאינם נאכלים ע"פ המסורת כעופות כשרים, כיום בהנדסה גנטית גידול עופות מין טהור שנוצותיו עומדים וצוארו ערום, והשאלה האם אפשר לאכול עוף זה שעל פי המסורת צורתו אינה של עוף טהור.

כדי לשפר את גידולי בעל החיים מעבירים גנים של בעלי חיים שאינם כשרים לכבשים, פרות וכדו', האם יש שאלת כשרות בבעלי חיים שיש להם גנים של בעלי חיים שאינם כשרים המשפיעים על גידולם.

בהנדסה גנטית למעשה מכליאים צמחים שונים ומגיעים לתוצאות של ערבוב המינים, האם יש איסור להכליא בהנדסה גנטית מינים האסורים משום כלאיים.

אפשר כיום להעביר גנים מחמשת מיני דגן כדי לשפר את גידולי תפוחי אדמה ואורז וליצור הטפחה בקמח תפוחי אדמה או אורז וכדו', האם יאסר המוצר משום חמץ בפסח כיון שנשתלו בו גנים שמקורם בחמץ.

בהנדסה גנטית מאריכים חיי צמחים ומשנים צורת גידולם, יש פירות וירקות שיש בהם ספק אם פרי עץ

הם או אדמה לריני ברכות ואיסור ערלה, שהשינוי בהם יכול לתת לצמח תכונות של עץ, האם ברכתו כמקורו אדמה או כיון שעבר שינוי יחשב כעץ לברכה ולערלה. יתכן ובהנדסה גנטית יוכלו לגדל עגבניות בצמח שישאר שנים וגזעו יחליף, האם העגבניה שמקורה פרי האדמה תחשב פרי העץ, והשאלות רבות.

הלכה למעשה נשאלנו בשאלה כללית בנושא מגורם ממשלתי, במשרד המסחר והתעשייה הוקמה ועדה מיוחדת למזון חדיש, המאשרת פיתוח מזון חדיש ע"פ שיטות המדע החדשות, הועדה פנתה לרבנות הראשית בשאלה עקרונית הנוגעת למצרי המזון החדש, אם יש שאלות אתיות והלכתיות בפיתוח מזון חדיש בהנדסה גנטית, והשבנו במכתב בקצרה את השאלות העלולות להוצר, ובמה יש להוועץ לכתחילה, וכעת בס"ד נרחיב הדברים. (המכתב ותשובתו מצורפים כנספחים בסוף המאמר).

א. האם יש איסור בהנדסה גנטית משום כלאיים

השאלה הראשונה העולה מאליה, אם אין איסור ביצור גידולים מורכבים ממינים שונים בהנדסה גנטית משום איסור כלאיים, שהרי התורה אסרה להרכיב ולזרוע צמחים ממינים שונים היוצרים זן מעורב, מין בשאינו מינו. איסור כלאיים בזרעים, באילנות ובבעלי חיים שאסרה התורה הוא במעשה ההכלאה ולא בתוצאותיו (מלבד כלאי הכרם שאסורים בהנאה), ומעשה ההכלאה אסור רק אילן באילן, ירק בירק כשהצמחים עומדים בפני עצמם, ומכליאים אותם יחד. בהנדסה גנטית מחדירים בעזרת חיידק או גנים בזריקה לצמח, ואין בכך כל מעשה הרכבה, שהרי הגן אינו צמח, ולמעשה גם אינו נראה ואינו עומד בפני עצמו, ואין כל איסור להשפיע על הצמח וגידולו בעזרת השקאה או החדרת חומרים המייצבים או עוזרים בגידולו, גם אם מקורם בזרעים או אילנות אחרים, וראיה לכך מדברי הגמרא בפסחים נ"ו.

על דברי המשנה שם "ששה דברים עשו אנשי יריחו, על שלשה לא מיחו בידם, ואלו הן שלא מיחו בידם, מרכיבים דקלים כל היום" (בערב

שוב ניכר בהם אין איסור קיום", ומכאן שאין גם כל חשש בקיום הרכבה בהנדסה גנטית שהרי לא ניכרת ההרכבה כלל.

ב. העברת גנים שמקורם אסור באכילה

באם מעבירים בהנדסה גנטית גנים של בעלי חיים האסורים באכילה לבעלי חיים מותרים או צמחים מתעוררת בעיית כשרות המאכלים, בדרך כלל הגנים המועברים אינם אכילים, אין בהם טעם וכדרך יצורם נתעפשו ונפסלו מאכילת כלב, ומתבטלים ביותר משישים במאכלים, כך שאין שאלה של תערובת איסור בהשתלת גן ממקור אסור לצמח ובודאי לא לבעל חי. גם באיסורי אכילה שנאסרים במשהו כחמץ בפסח, האיסור צריך להיות בגדר מאכל, והגן המופק אין בו שם אוכל כלל, אולם יש לדון בגנים המושתלים למאכל המורגשים היטב במוצר החדש מדין מעמיר שהשפעתם קיימת ואינה בטילה, דוגמא למוצר חדש שדווקא פתר בעיות כשרות הוא "המגבן הצמחי", שיש לדון בו מטעם איסור מעמיד. את הגבינות מייצרים ע"י העמדה בקיבת עגלים, שיש בה חומר המפריד את החלב למי החלב ולגבינה, ולצורך זה השתמשו בקיבות עגלים כשרים בלבד. בהנדסה גנטית מפיקים את הגן המיוחד שבקיבת העגלים, מגדלים אותו בעובש על תרביית צמחית, משכפלים אותו, ומפיקים מגבן צמחי שמקורו הראשון הוא הגן המופק מעגלים, ובוה יש לדון אם לאסור הגבינה, כיון שמקור הגיבון הוא הגנים המופקים מעגלים שאינם כשרים, וגם אם נתבטלו, השפעתם ניכרת כ"מעמיד" שאינו בטל, אולם הגנים שהשפיעו על גיבון החלב סביר שאינם קיימים כלל, הם רק פעלו את הפעולה הראשונית ואינם קיימים בגבינה, הגיבון לא נעשה רק ע"י הגנים, אלא בתהליך משותף של מפגש בין מרכיבים, ויש בתהליך זה משום זה וזה גורם, והאיסור אינו גורם יחיד ואינו גורם ישיר, כך שאין לחשוש לאיסור משום מעמיד, אם אין מרכיבי איסור בתרכיבות מלבד הגנים, ועיין מה שכתב בענין זה הרב רבינוביץ שליט"א בחוברת מהדרין חלק ז'.

יש מקום לחשוש להרכבת גנים שיש להם השפעה על המוצר המופקים מיין נסך האסור בהנאה, שהרי באיסורי הנאה כל הנאה מהמוצר האסור אסורה, עכ"פ מדין מאכלות אסורות החששות מועטות, ונכון

פסח), מבארת הגמ' "היכי עבדי, אמר רב יהודה מייתי אסא דרא (הדס לח) ושיכרא דדפנא וכו' (שיכר של עץ וגדילין בו פרי), ושדו להו לדיקלא בליביה" ופרש"י שם "המשקה חזה מועיל לדקל להתקיים", ואף שיש כאן הרכבה בשאינו מינו, כיון שאין זה צמח בצמח, ואינו משנה את הדקל לצמח אחר אין בכך משום כלאיים. ובחזון איש כלאיים סימן ב' אות ט"ז כתב, "והנה למדנו ג' חלוקות אם מרכיב דבר שאינו צומח אלא שהוא נבלע באילן ומטיב צמיחת האילן מותר, והיינו הא דאמר בפסחים ג' דנותנין בלב הדקל אסא דרא ושכרא וכו' ולא הוי אילן באילן או ירק באילן, שאין כל אלה מקבלים כח צמיחה אלא הוא כשהשקאה לדקל, וכן אמרו בירושלמי בזית ע"ג תמרה אי לאו דממתיקו הוי מותר, וממתיקו היינו ע"י כח ההזדווגות וצמיחת שניהם", אמנם ממשיך שם החזון איש וכותב שאם נותן שרף ונותנו בסדק האילן וחוזר ועושה ענף מאותו שרף יש בו משום כלאיים, ששרף נזלי' נחשב כענף להרכבה, ומחלק שם החזון איש בין כלאי זרעים ואילנות שפעולת ההכלאה אסורה, ואסורה בכל דבר המצמיח ההכלאה, לבין כלאי בעלי חיים שרק מעשה ההרכבה אסור, עכ"פ הגנים אינם דבר המצמיח כלל, ובודאי לא יחשבו אילן או ירק, בדרך כלל הגנים עצמם אין בהם לא כח ולא אפשרות צמיחה עצמית, פעולתם אינה משנה את מהות הצמח והשינוי נעשה בשלבים, כך שכל השתלת גן ודאי אין בה משום כלאיים, לא במעשה ההכלאה ולא בתוצאות, (יכול להיות איסור בהשתלת גן בצמח קיים כשהגן יצמיח וישנה את הצמח כגידול שאינו מינו וזאת בהשתלה ראשונה). על כל פנים ודאי שהתוצאות של ההנדסה הגנטית המגיעות כמזון חדיש לצרכן אין בהם חשש איסור כלאיים, שהרי התוצאות מותרות כפי שנפסק להלכה.

כתב בשולחן ערוך יורה דעה סי' רצ"ה סעיף ז' "אסור לקיים המורכב כלאיים, אבל הפרי היוצא ממנו מותר ואפילו לזה שעבר והרכיבו, ומותר ליקח ענף מהמורכב ולנטעו במקום אחר", ועיין בשו"ת חתם סופר ח"ו סימן כ"ה שדן באיסור לקיים המורכב מכלאיים שאסר השו"ע, והוסיף שם "וזאת לדעת דאסור לקיימו היינו כל זמן שלא נתאחדו והיו לאחד, אבל אחר שנתאחדו והיו לאחד באופן שאין ההרכבה

לכתחילה לברר כשבאים לייצר מזון חדיש ע"י העברות גנים שמקורם בדברים אסורים.

ג. סימני דגים בהנדסה גנטית

סימן הטהרה העיקרי בדגים הוא הקשקשת, על אף שכתורה הוזכרו הסנפיר והקשקשת קבעה המשנה בנדה נא: "כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר"^א, וכדיקת דג טהור היא שאם יש לו קשקשת טהור הוא, בהנדסה גנטית אפשר להסיר מדג טהור קשקשת, ומאידך אפשר ע"י העברת גנים להצמיח קשקשת לדג טמא, בתשובה על כשרות הצלופח שגדל בכנרת ומצאו בו קשקשים על אף שהצלופח מוחזק לדג טמא, כתבתי בשו"ת בנין אב ח"ב סי' מ"ב שהשאלה תלויה בחקירה מה הם הסנפיר והקשקשת המכשירים את הדג בטהור, אם הקשקשת היא סיבה לטהרה, שהתורה התירה הדג כיון שיש בו קשקשת, או שהקשקשת אינה אלא סימן לדג טהור, ואינה גורם הטהרה, ונפק"מ בקשקשת בגידול לא טבעי כמו הצלופח בכנרת, וכן אם מגדלים קשקשת בהנדסה גנטית, אם הקשקשת סיבת הטהרה הרי שדג שגדלו בו קשקשים, גם אם מקורו מדג טמא, טהור הוא, אולם אם הקשקשת הוא סימן למין הדג הטהור, אם מינו טמא, גם אם יגדל קשקשים מין טמא הוא. לחקירה זו מקורות בראשונים ואחרונים, האברבנאל על התורה פר' שמיני כתב במפורש שסימני בעלי החיים המפריסים פרסה ושוסעים שסע "אין הכוונה באלה התנאים שבעבורם תהיה הבהמה טהורה כי אינם עושים הטהרה בעצמם, אבל הכוונה בזה שהם סימנים מורים על היות הבהמה ההיא טהורה". המהרי"ט ח"א סי' נ"א דן בחקירה זו על סימני בגרות אם סימן הן לבגרות או סיבה להחשיב הנערה כבוגרת, וכתב בבירור שבסימני בהמה טהורה אין הסימנים גורמים לטהרה, אלא רק סימן למין הטהור, שהרי בהמה טמאה שילדה בהמה טהורה עם סימנים, טמאה, ואילו בהמה טהורה שילדה גמל, טהור הוא אע"פ שאין בו סימני טהרה, כיון שנולד מטהורה, ועיין בריטב"א נדה שם שכתב שאולי קשקשת גם הוא גורם טהרתו, ובמה שכתב בזה הלב אריה חולין סו: לבאר דברי הגמ' שהסנפיר נאמר להגדיל תורה ולהאדירה, והדברים ארוכים.

בקובץ שמועות להגר"א וסרמן וצ"ל חולין סב:

מסתפק בזה גם לדעת רבנן שהתירו גמל שנולד מפרה, האם ההיתר הוא מגזירת הכתוב שהיוצא מטהור טהור, או כיון שנולד מהפרה מין טהור הוא, וסימניו אינם קובעים, ועיין שם שתלה השאלה בשיטות התוס' בתרגולא דאגמא שלדעת התוספות בחולין סב: ד"ה תרגולא, תרגול הזכר אסור משום שמין אחר הוא, שאם מינו כמו הנקבה יותר כיון שנולד מתרגולא טהורה, ואילו בתוספות נדה נ: ד"ה תרגולא, מבואר שתרגולא דאגמא הזכר והנקבה מין אחד הם, רק שהזכר דורס, ואף שנולד מנקבה כשרה, אין דין היוצא מהטהור באפרות, כיון שלא יצא אלא מן הביצה ומעפרא קגדיל, וחקר שם מהו ההיתר של גמל הנולד מפרה, אם מינו הוא פרה ומותר, ואין סימניו קובעים מינו, או שכיון שיש לו סימני טומאה אסור הוא מצד מינו, רק שהאכשר בגזירת הכתוב שכל היוצא מן הטמא טמא ומן הטהור טהור.

ועיין בשו"ת יד אליהו סי' ב' הביאו בפתחי תשובה יו"ד סי' ע"ט ס"ק ב' שדן בשאלה זו, אם טמאה שילדה כמין טהורה אע"פ שיש לה כל סימני טהרה אסורה, האם דינה כטמאה ממש, או אמרינן הואיל ויש לה סימני טהרה הרי היא כטהורה אלא שאסורה באכילה, ונפק"מ אם שחיטתה מטהרתה מידי נבילה, וכן הסתפק אם עורו כשר לכתובת ספר תורה מדין המותר שבפיך, ועוד נפק"מ ע"ש, ושורש הספק הוא האם סימנים אינם אלא סימן, ואינם סיבה לטהרה, וזו שיצאה מן הטמאה, טמאה היא לכל דבר, או שסימנים הם הסיבה לטהרה, ובהמה זו שיש לה סימני טהרה, טהורה היא, רק היות ויצאה מבהמה טמאה, אסורה באכילה בלבד.

ובצפנת פענח הל' מאכלות אסורות פ"א ה"א הביא מקורות שהסימנים כבעל חיים אינם רק סימן אלא שזו סיבת ההיתר, וביאר בזה המצוה לידע ולהבחין בסימני הטהרה כמבואר ברמב"ם, אולם חילק בנושא זה בין סימני בעלי החיים והדגים שהסימנים מפורשים בתורה, בהם הסימנים הם סיבת הטהרה, לבין סימני עופות שהוזכרו בחז"ל, וכן סימנים המבדילים בין חיה לבהמה, שאינם אלא סימנים של המין, ולא סיבת הטומאה או הטהרה, לפי שלא נזכרו בתורה סימני העופות, רק שמות העופות הטמאים, והסימנים שנתנו חז"ל באו רק כדי לזהות את העופות שאסרה תורה, ואת העופות

טמא, ואילו ביצים וחלב היוצאים מן הטמא, דין הוא שאסורים באכילה מגזירת הכתוב ואין לוקין על אכילתם, ומבואר בדבריו שעל קביעת מין החי לא אמרין "דהא אפרוח לא יצא אלא מן הביצה ומעפרא קגדיל", כפי שכתבו התוס' בנדה, שהרי ממין טמא באה הביצה, וה"ה לגבי דג עם קשקשים שמקורו בדג טמא, שאסור מדין היוצא מן הטמא.

וראיתי שדן בשאלה זו הגרש"ז אורבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה ח"ב סי' צ"ז אות כ"ז בענין קשקשים שנוצרו בהנדסה גנטית וז"ל "ונראה שאף שאפרוח הנולד מביצת טריפה מותר, היינו משום שבאמצע נעשה עפרא בעלמא, ולכן האפרוח שנוצר הרי הוא ככל אפרוח טהור, מה שאין כן עוף טהור שישב על ביצת עוף טמא, ברור הדבר שהנוצר ממנה הוא ממש עוף טמא, שהרי בביצת עוף טמא לא אמרין עפרא בעלמא, דעוף טמא הוא "מין", והנוצר הרי הוא ממש מין טמא וכו', וא"כ הרי גמל שילדה פרה הדין הוא שהפרה היא לא רק כדין של יוצא מהטמא שרק אסור ואין לוקין עליו, אלא שהפרה ממש גמל, ולפ"ז כמו שבגמל ממש אם ע"י זריקה יהפך לשוסע שסע הרי פשוט שנשאר טמא ואסור, כך גם פרה שנולדה ממנה כמותה, ואף גם בביצי דגים טמאים וכו', וה"ה גם בדגים". והוסיף שם "ולפי זה עלול להוצר מצב שלא נוכל לסמוך על הסימן של קשקשת כי ידגו לרוב כאלה (כוונתו אם יגדלו בהנדסה גנטית דגים טמאים עם קשקשים ולא נדע להבחין) אך אולי אפשר להבחין ע"י סימנים אחרים" עיין שם.

לפ"ז אין להתיר דג טמא שגדלו בו קשקשים בהנדסה גנטית וה"ה לסימני טהרה לבעלי חיים שמקורם מטמאים.

ד. עוף הנאכל במסורת שצורתו השתנתה

עוף טהור נאכל במסורת, כיון שהעופות הטמאים נאסרו בשמותיהם, וכיון שאינם מוכרים, חיישינן בכל עוף שמא עוף טמא הוא, ולא אוכלים רק עוף שמסורת לנו בצורתו ובסימניו שעוף טהור הוא, וכל שינוי מהעוף המוכר במסורת, אוסר העוף באכילה, כיום בהנדסה גנטית משנים גודל העופות וצורתם, והשאלה אם עופות שהשתנו מותרים באכילה.

שלא נזכרו בתורה ואינם אסורות. ועיין בשו"ת משנת יעבץ להגר"ב זולטי זצ"ל יורה דעה סימן ר' שהאריך בחקירה זו, וכתב למסקנה כדברי הצפנת פענח שיש לחלק בין סימני העופות לסימני בעלי החיים.

והנה אם נכריע שהקשקשת אינה אלא סימן למין הדג ^{הטהור} ^{החיות 1234567}, אם יסירו בהנדסה גנטית הקשקשת מדג טהור, הדג ישאר בכשרותו, ואם הקשקשת היא סיבת ההיתר, והיא הגורמת טהרת הדג, אם נולד דג בלי קשקשת, טמא הוא, והנה גם דג שאין בו כל קשקשים, אם היו בו ונשרו, או שעתיד לגדל קשקשים טהור הוא, ואפשר שגם אם הקשקשת סיבת הטהרה, אם הדג במקורו מגדל קשקשים, ורק בהנדסה גנטית לא גדלו, ואפשר שיחזרו הקשקשים במין זה או בצאצאיו, הרי הוא ^{החיות 1234567} נחשב כמין שעתיד לגדל והוי סימן, וצ"ע.

והנה בקשקשת שגידלו בהנדסה גנטית על דג טמא, גם אם נאמר שהקשקשת היא הסיבה לטהרה, יש לדון לאסרה מדין היוצא מן הטמא, שהרי מקורה מדג טמא, והוי כפרה שנולדה מגמל, שאע"פ שיש לה סימני טהרה אסורה, מדין היוצא מן הטמא, אולם יש לדון אם נאמר דין היוצא מן הטמא בדגים, דעת התוס' בנדה נ. שבתרנגול לא אמרין היוצא מן הטהור טהור, כיון שנולד מן הביצה והוי עפרא בעלמא, וכשם שביצת טריפה מותרת, כך אין זה יוצא מן הטמא, ולפי זה ה"ה גם בדגים המשריצים, אולם ברמב"ם פ"ג מהלכות מאכלות אסורות ה"א כתב שגם בדגים היוצא מן הטמא טמא, ואסורים ביצי דגים טמאים, אולם במשנת יעבץ שם הביא דברי החוות דעת ביו"ד סי' פ"א ס"א, שאין בדגים דין היוצא מן הטמא, וכתב לחלק בין האיסור המיוחד של היוצא מן הטמא, ובין הדין שהנולד מן הטמא נעשה כיוצא בו טמא.

והנה בחידושי רבי חיים הלוי זצ"ל על הרמב"ם פרק ג' מהל' מאכלות אסורות כתב לבאר סברת הרמב"ם לחלק בין ביצת טריפה המותרת לפי שהיא מין טהור, לבין ביצת טמאה האסורה לפי שהיא מין טמא, שלגבי המין קי"ל שחי היוצא מן הטמא דינו כמין טמא, ולוקין על אכילתו כעל אכילת בעל חי

כדוגמא בין הזנים שאין מסורת לאוכלם, הם העופות שנוצותיהם עומדים וצווארם ערום וכדומה, כיום מפתחים עופות טהורים בהנדסה גנטית שצווארם ערום נוצותיהם עומדים, הנראים כעופות שאינם נאכלים במסורת, אולם ברור שמקורם מעוף טהור, הפוסקים דנו בזנים שונים של תרנגולים, אם מין חדש הם, והאם השינוי בהם מוציאם מכלל העופות שנאכלים במסורת. בשו"ת יד הלוי יו"ד סי' ס"ב סעיף ל"ג כתב "ודע שכשהייתי דר במדינת גאליציען ראיתי בכמה מקומות תרנגולים שנוצותיהם זקופות ואינם מונחים זה על זה כדרך שאר תרנגולים ואוכלים אותם, כי נודע שאינם מין בפני עצמם כי הם נולדים מתרנגולות שלנו, וגם הם מולידים כתרנגולות שלנו, ובע"כ שכפי איזה סיבה נתהווה בתרנגולות זו שנתהפכו הנוצות, ובדרך מקרה נעשה כך, ואין לחוש כלל", מאידך מצאנו בשו"ת קומץ המנחה סימן נ"ו "בדבר העופות שנתהוו בגליל זה שיש להם איזה סימני טומאה, צויתי להשובי"ם פה לבל לשחוט ג"כ הדומים להם שנולדו מטהורים עד שיחברו הדבר היטב", והובאו הדברים בספר "מזון כשר מן החי" ל ידידי הרה"ג ישראל מאיר לוינגר שליט"א, עיין שם שהרחיב הענין, וכתב שם למסקנה "נראה מכל התשובות האמורות שאם פשוט וברור שמין זה הוא תרנגול שנשתנה באקראי אבל נולד מתרנגול רגיל ומוליד שוב כתרנגול רגיל, הרי הוא תרנגול, מאידך גיסא אפילו הוא תרנגול ממש, אם סימניו עוברים בתורשה, יש לעיין אם נחשב שינוי ואולי מצריך מסורת מיוחדת, וכיון שכיום בהנדסה גנטית השנויים עוברים בירושה, העמיד הרב לוינגר השאלה בשנית לפני חכמים במאמר "תרנגול שהשתנה" ששלח אלי ובו השאלות הנ"ל.

והנה, החקירה שחקרו האחרונים אם סימני טהרה הם סימן למין הטהור, או זו סיבת הטהרה, יש לה מקום רק בסימני בעלי חיים ובסנפיר בקשקשת בהם כתבה התורה את הסימנים כקובעים את המין, אולם בסימני עופות שהתורה כתבה שמות העופות הטמאים, ורק חז"ל נתנו בהם סימנים, ברור שהסימנים אינם סיבת האיסור אלא סימן למין, כפי שכתבו הצפנת פענח והמשנת יעבץ שהזכרנו לעיל, וא"כ אם ברור לנו שמקור העוף הוא מעוף טהור, ורק בהנדסה גנטית נשתנה צורתו, אין כל סיבה לאסור. זאת ועוד, בעופות אין צורך במסורת לקבוע

טהרתו של העוף, לפי שרוב העופות טהורים, ולא נאסרו רק העופות הטמאים, ומה שצריך מסורת לידע שהעוף אינו בכלל הטמאים האמורה בתורה, כיון שאין אנו בקיאים בטמאים, ואם ברור שמקור העוף מעוף טהור רק שנשתנה בהנדסה גנטית, מה מקום לאסורו כעוף טמא, הרי ברור שאינו מהעופות הטמאים.

אולם יש לעיין בדבר ע"פ דברי הגמ' בתרנגולים דאגמא שהתירוהו בג' סימני טהרה ואסורוהו לאחר שראוהו שדורס, התוס' בחולין כתבו "אין לפרש שהנקבה מותרת והזכר אסור דכל היוצא מהטהור טהור, אלא שני מינים הם הקרואים כך ובין בזה ובין בזה הזכר והנקבה שוין", לשיטה זו מובן מדוע תרנגול דאגמא נאסר, כיון שדרס יש חשש שהוא ממין הטמאים, שהרי דריסה היא סימן לעופות הטמאים, כפרס ואזניה הדורסים, אולם התוס' בנדה כתבו שזכר ונקבה ממין אחד הם, והזכר אסור כיון שדורס, ונאסר אע"פ שיצא מתרנגולת טהורה, ולא אמרין היוצא מן הטהור בעופות הנולדים מביצה, וקשה הרי ברור שהוא בן עוף טהור, וגם אם דורס הרי אינו ממין הטמאים, ומדוע נאסר, ומוכח שעצם דריסתו היא האוסרת. וראיתי לחזון איש יו"ד סי' י"ג אות י"א שביאר שכיון שהזכר שונה מן הנקבה בתרנגולת דאגמא, על אף שמין אחד הם, הזכר הדורס עוף טמא והנקבה טהורה, משום שחיישינן ששמו ממין הטמאים שנזכרו בתורה. עכ"פ לא מצאנו שעצם הדריסה היא הסיבה לאסור, לפי שרק שמות הטמאים נזכרו, ולפ"ז בעופות אין מקום לחשש לשינויים והנדסה גנטית כל עוד ברור שמין העוף נאכל במסורת.

וה"ה בסימני החיה המבדילים אותה מהבהמה לדין איסור חלב וכיסוי הדם, חכמים קבעו לנו סימנים בקרני החיה שיהיו מפוצלות, חרוקות וכדומה, שבסימנים אלה דינו כחיה וחלבו מותר וחייב בכיסוי הדם, ובלי סימנים אלה דינו כבהמה. אם בהנדסה גנטית יגדלו צבי בקרנים שאינם מפוצלות או מבלי קרניים כלל, ודאי שאם מקורו צבי או יחמור יחשב כחיה, שהרי הסימנים באים רק ללמד על המין שמין חיה הוא שהזכרה בתורה, ולא שסימן זה הופך אותו לחיה, כפי שכתב הצפנת פענח.

ה. שינויים בין פרי עץ לאדמה בהנדסה גנטית

לענין ברכת הפרי כיון שהברכה היא על פרי העץ או אדמה, לא שם הפרי או מהותו קובעת, אלא המציאות אם פרי עץ הוא או אדמה, והדבר תלוי באורך חיי הצמח ובצורת גידולו אם גזעו מחליף וכדומה, כך שגם אם ישנו בהנדסה גנטית גידול שאין גזעו מחליף ויתקיים כמה שנים כעץ, ברכתו פרי העץ, ואם יצליחו לקיים את שיח העגבניה שגזעה יחליף ותוציא פרי כל שנה, ברכת העגבניה יהיה פרי העץ, על אף שמקורה מפרי אדמה, שאין הדבר תלוי בשמו של הפרי או במקורו אלא בצורת גידולו כפרי עץ או אדמה, וה"ה לשנות ערלה, אם תנאי עץ יש לו, גם אם מקורו מפרי אדמה, דינו כעץ וחייב בערלה, וכמו שתות שדה ותותים שבאילן שני מינים הם אף ששם ומהותם אחד, ה"ה בפרי שנשתנה בהנדסה גנטית.

התוספת

בענין נוסף שלא השם גורם אלא המציאות, תתכן השפעה להלכה, בחמץ קיי"ל שחמץ הוא רק כתמשת מיני דגן, ואילו אורז אינו כתמשת מיני דגן, אינו מחמיץ ולא מקיימים בו מצות אכילת מצה בפסח, ודין זה שחמץ הוא רק כתמשת מיני דגן אינו מגזירת הכתוב, אלא טעם יש בדבר, הגמ' בפסחים

לה. דורשת "אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב, אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון".

והנה אם בהנדסה גנטית ישיבחו את שיעור הגלוטן באורז ויבא לידי הטפחה וחימוץ ע"י גנים מחמשת מיני דגן, לכאורה גם אם מקורו אורז, כיון שבא לידי חימוץ ישנו בכל תאכל חמץ ויקיימו בו מצות מצה, וצ"ע.

בבעלי חיים יש איסור נוסף של "לא תחרוש בשור וחמור יחדיו", ומבואר במשנה בב"ק נד: שהאיסור הוא לא רק בשור וחמור, אלא בכל שני מיני בעלי חיים שונים, וכבר דנה המשנה בכלאים פ"א מ"ו בסוגי ההכלאות של בהמות שונות כגון סוס ופרד, חמור ופרד, מה דינם לאיסור חרישה יחדיו. כיום בשינוי המינים בהנדסה גנטית יש להגדיר בכל שינוי בעל חי מה הגדרתו, ואם עדין נשאר במינו, חמור, סוס, פרד וכדומה, או שכבר נשתנה מינו ואסור לחרוש בו ולהנהיגו בשאינו מינו, והדבר תלוי בהגדרת המינים בכלאים על פי ההלכה.

נספחים

והדת היהודית. (רצ"ב מאמר של הרב גולדשמיט וד"ר מעוז בנושא).

בברכה,

ד"ר ע. חבקין

יו"ר הועדה למזון חדיש

לכבוד

ד"ר ע. חבקין

יו"ר הועדה למזון חדיש

השלום והברכה,

הנדון: כשרות מזון העובר שינויים גנטיים

במענה לשאלתכם האם יתכנו בעיות כשרות במוצרי מזון העוברים שינויים גנטיים, והאם יתכנו בעיות אתיות לגבי צריכת המזון, הנני להשיב.

לכבוד

הרבנים הראשיים לישראל

הנדון: עמדת הרבנות הראשית לגבי כשרות מזונות חדישים

מזון חדיש הינו מזון אשר הוא או רכיב ממנו עברו שינויים גנטיים (מצ"ב חומר רקע בנושא).

בימים אלו פועלת ועדה של משרד הבריאות, הוועדה למזון חדיש ובמסגרתה הועלתה השאלה מה בנוגע לכשרות מוצרים מסוג זה והאם יתכנו בעיות אתיות לגבי צריכת מזונות אלו.

אנו מבקשים את עמדתכם לגבי כשרות מוצרים אלו והאם יתכנו בעיות אתיות בהקשר מוצרים אלו

פרי הגפן גורם ברכה לעצמו בברכת הנהנין ומיוחד בהלכותיו הן למצוות והן לאיסורים כיון נסך וכדומה, מקובלים אנו שעץ הגפן בניגוד לשאר עצים אינו מקבל הרכבה, אולם במידה ובהנדסה גנטית ישנו את צורת העץ, או יסירו מהענבים את האלכוהול או שאר התכונות המיוחדות את היין תוצר שאלה הלכתית אם היין כשר לברכה, ואם יש בו דין יין לגבי הלכותיו המיוחדות.

גידול בעלי חיים על ידי הנדסה גנטית אין בו משום איסור כלאים הנאמר בהרבעת בהמה בשאינו מינה, אולם שינוי בעלי החיים בהנדסה גנטית יכול להביא לשאלות הלכתיות בהגדרת בעלי החיים. אם בהנדסה גנטית יוצר בעל חי שאינו דומה בתכונותיו וצורתו לבעל החי שנוצר ממנו, יתכן ויסווג כבעל חי שונה, ויהא אסור לחרוש או להנהיג בשני המינים יחדיו וכן יאסר להרביע שני מינים כשני מינים נפרדים.

לאור השאלות העלולות להוצר רצוי שבכל השבחה גנטית שיש בה חשש לשאלה הלכתית תשלח השאלה לחוות דעת הרבנות על מנת למנוע תקלות ולאפשר את השבחת המזון בדרך הנכונה.

בברכה,

אליהו בקשי דורון
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

השבחת מוצרי מזון שיש בה להטיב עם האוכלוסיה רצויה ומבורכת, השבחת מזון ע"י העברת גנים על פי השיטות הקיימות אין בה איסור כלאים, ובודאי שאין השינויים אוסרים את המזון.

השבחת מזון ע"י גנים המופקים מן החי כל עוד הגנים מועברים בחיידקים או כחומר שאינו אכיל ואין בו כל טעם, אין בהם משום איסור מאכלות אסורות, או תערובת של בשר וחלב, במידה ויש טעם כל שהוא בגן המושל יכולה להיות שאלה הלכתית במזון המושבח, והוא הדין לענין חמץ בפסח, רק אם הגן המועבר מקורו בחמשת מיני דגן ויש בו טעם או ממשות יש במוצר המושבח שאלה של חמץ בפסח.

בדגים המותרים על פי סימני הסנפיר והקשקשת במידה ובהנדסה גנטית יפיקו דג המוחזק לכשר ללא קשקשים, תוצר שאלה הלכתית בכשרותו של הדג. בעופות כשרים הנאכלים על פי המסורת אם בהנדסה גנטית תשתנה צורת העוף בצורה משמעותית תוצר שאלה בכשרות העוף.

על פי ההלכה מסווגים פירות כפרי עץ ופרי אדמה, והגדרות הלכתיות קובעות את הגדרת הפרי הן לגבי ברכת הנהנין והן לגבי איסור שנות ערלה החל על פירות העץ, יש פירות שהגדרתם כפרי האדמה יכולה להשתנות באם ע"י הנדסה גנטית ישתנו תנאי הגידול שיקבעו את הגדרתם כעץ ויאסרו בשנות ערלה.

סימן מד

ביצים דספנא מארעא דשכיח בהם דם

ביצים, ושאלתו הן לגבי הכשר למפעל המייצר מהם ביצים קפואות, והן לגבי השימוש בהם במטבחים הכשרים, אם צריך לבדוק כל ביצה ולהסיר הנקודות החומות דבר שיש בו טרחה מרובה והוצאות. בשאלתו הדגיש שגידול הביצים נעשה כלולים שאין בהם זכר, כשהתרנגולות גדלות כלולים מיוחדים המספקים את הביצים לבית החרושת.

לכבוד
הרב יוסף חיים קנטור שליט"א
רב דק"ק בנקוק
תאילנד

אחדשה"ט כראוי, הנני להשיב על שאלתו בדבר כשרות הביצים בתאילנד, שהם ביצים חומות שיש בהם נקודות חומות בשכיחות גבוהה הנראות כדם